

М. Й. Хай

Народна інструментальна музика

НАРОДНА ІНСТРУМЕНТАЛЬНА МУЗИКА Ін. назви: інструм. музика усної традиції, традиц. інструм. музика. Н. і. м. разом із нар. автент. інструментарієм, на якому вона виконується, є основою нар. муз. інструм. культури українців. Водночас, поряд із музикою пісен. і кобзар. естетики, що є підґрунтям творчо-виконав. естетики академ. музики, в укр. етномузикології існує кілька підходів до класифікації Н. і. м.: структур. (М. Грінченко), соц.-побут. (К. Квітка) та функцій. (І. Мацієвський). Структурна класифікація М. Грінченка (групування жанрів Н. і. м. за стилем та інтонац. структурою самої музики): нетанц., або астрофічна (характеризується нестабільністю форм, імпровізаційністю, інтонац. схильністю до давніх стильових пластів інструм. музики); строфічно-танц. (композиц. строгість і «квадратність» структури загалом та форми й ритміч. побудови зокрема; тенденція до подальшої квадратизації форми, темпового, ритміч. та інтонац. загострення мелосу, спрощення і стильового нівелювання його ритмоінтонац. структури). Із класифікацією М. Грінченка певним чином перегукуються дослідж. О. Ельшека над типологією жанрів і стилів Н. і. м. словаків. Соц.-побут. класифікація К. Квітки (групування нар. муз. інструментів і музики, що на них виконується (ширше – середовища їх побутування), передусім за типами й видами нар. муз. інструментів, а також сферами застосування): музика скрипкова, сопілкова, лірницька, сільс. капел, міських ансамблів тощо. Структурно-функційна класифікація І. Мацієвського (побудов. на засадах диференціювання характер. особливостей Н. і. м. за формою застосування в різних явищах і сферах нар. побуту): пастушача, лісоруб., обряд.-ритуал., похідна і танц. тощо. Кожна із зазнач. класифікацій має специфіку застосування відповідно до аспекту й завдання досліджень. Так, стильова структура архаїч. і новіт. жанрів Н. і. м. найрельєфніше простежується у класифікації М. Грінченка. Групування жанрів на засадах архаїчності як визначал. ознаки групи жанрів Н. і. м., що за аналогією з пісенними можна назвати астрофічними (сигнал. награвання на трубах, трембітах та рогах, імпровізації на відкритих і закритих нар. флейтах, дрімбах; думи; пастушачі й обряд.-ритуал. награвання на сопілках і скрипці), дає змогу заглибитись у специфіку найдавніших зразків Н. і. м. Натомість музика традиц. укр. танців новіших часів групується М. Грінченком за такими жанр. сферами: а) найдавніші танці: войовничі, мислив., весняні ігри-хороводи (хоча останні в давнину, вочевидь, виконувалися

здебільшого без інструм. супроводу); б) пізніші танці, що входять у т. зв. коломийк.-козачкову (чисельно об'ємніший пласт) і гопак.-козачкову групи, що відрізняються метроритміч. формулою і своєрідністю моделей інтонац. контуру. До того ж типу належить також велика кількість т. зв. ілюстрац. (М. Грінченко) або сюжет. (А. Гуменюк) танців. Сучасне етноінструментознавство критично оцінює такі принципи класифікації інструм. жанрів і надає перевагу їх розподілу за типол., функцій. (а не темат. чи смисловими) ознаками. К. Квітка в систематизації укр. нар. муз. інструментів та Н. і. м. вказує на необхідність з'ясування «побутової функції різних видів інструментальної музики, обстановки, способу виконання й характеру її звучання, а також настрою тих, хто грає і хто слухає». Зокрема, розглядаючи профес. музик в укр. побуті, він поділяє їх на 2 великі групи, що різняться як способом господарювання, організації, звичаями, так і репертуаром, сферами музикування: незрячі мандрівні кобзарі й лірники; зрячі музиканти (скрипалі, басисти, дударі-волинщики, цимбалісти, бубністи; наймані пастухи-сопілкарі, трембітарі, фльоєристи та ін.).

До 3-ї «любительської» групи К. Квітка з традиц. нар. муз. інструментів зараховує тільки дримбу. Решту т. зв. нових інструментів (балалайка, гармоніка) автор вважає «самодіяльними» та «естрадними». Відповідно до згаданих сфер функціонування Н. і. м. він класифікує і виконувану музику, оскільки у фольклор. середовищі за кожним традиц. муз. інструментом завжди функційно чітко закріплено репертуар. За І. Мацієвським, усі відомі структурно-функційні утворення Н. і. м. за найзагальнішими класифікац. ознаками складають 5 фундам. сфер: музика, пов'язана з трудовим і дит. ігровим звукоутворенням; музика процесу праці та обряду; ритуал. музика; міфологізов. й «вільна» («для слухання») інструм. музика; музика, приурочена до праці, обрядів та розваг. У пізніших дослідж. І. Мацієвського додається «музика, що створюється внаслідок звукоутворення при спілкуванні людини з природою». Найконсервативнішими щодо стилю є архаїчні, астрофічні (М. Грінченко) жанри традиц. Н. і. м.: сигнал. награвання на трембітах (Карпати), пастушачих трубах і рогах (Гуцульщина й залісена частина Волині та Полісся); пастушачі награвання на відкритих (Гуцульщина) і закритих сопілках різних видів (Карпати, Полісся, частково Поділля та ін. регіони України, разом із «діаспорними» етногр. традиціями Пд.); «хатні» награвання «для себе» і «для слухання» на дримбах (Карпати), сопілках (Карпати й Полісся) та скрипках (уся тер. України); комунікативні «діалоги» на трембітах і дримбах (Бойківщина й Гуцульщина); думи в супроводі нар. бандури, кобзи та ліри (Лівобережжя); весіл., похоронні, колядниц. та ін. обряд.-ритуал. награвання на скрипці, фльоєрі, волинці («дудках»), рогах, трембіті або й цілим ансамблем у гуцулів, а також на скрипці чи капелою (в усіх регіонах укр. етніч. території). Архаїчна інтонац.-стильова своєрідність, оригінальність метроритміч. і композиц. структури цього пласту Н. і. м. становить основу нац. звукоідеалу українців і має відігравати роль засадничого критерію при стильовій визначеності пізніх інструм. новотворів. Проте вони руйнують (деконсервують)

автохтонність і автентизм Н. і. м., дедалі інтенсивніше відсторонюючи від актив. побутування найархаїчніші жанри. Пізнішим, інтонаційно «спрощенишим» і стилістично знівельованішим є пласт строфіч. Н. і. м. Найпростішими її типами М. Грінченко вважав ті, що певним чином дублюють куплетно-пісен. період. Окрім виразно окреслених пісенно-інструм.-танц. версій, це також інструм. супровід строфіч. пісень кобзар.-лірниц. репертуару (істор. пісні, балади, псалми, канти та ін. кобзар.-лірниц. пісні строфіч. складу), колядки, марші, ритуал. награвання у формі пісенно-танц. періоду. Цей жанр.-стиліст. масив має значно активнішу – порівняно з першим – здатність до жанр.-стильових та інтонац.-стильових трансформацій і «зрощення» з іншоетніч., маргінал. та ще більш віддаленими стильовими масивами інструм. музики. Знач. потенціал у сучас. умовах мають також географічно закріплені за певною субетніч. традицією суто танц. жанри традиц. інструм. музики: коломийка (укр. Карпати й пограничні з ними підгір. тер.); гопак і козачок (уся тер., заселена етніч. українцями, й пограничні міжетнічні зони); полька й фольклоризов. вальс (етнічні тер. майже всієї Європи). Цілоком відокремлену стильову групу в укр. інструм.-танц. традиції становлять т. зв. напливові танці (Ф. Колесса). Здебільшого, це традиц. танці сусідніх з Україною народів, що володіють обмеженою амплітудою жанр.-стильової трансформації, але вагомою здатністю пристосовуватися до нових умов побутування і традицій «захоплених» ними тер., водночас не втрачаючи свого питомого етніч. колориту: польс. – оберек і краков'як; чеська полька; нім. – штаєр; австр. вальс; угор. – «Застільна»; рос. – «Бариня»; євр. – «Карпет», «Ойра», «Шир»; румун.-молд. – «Жок», «Сирба», «Молдовеняска»; циган. – «Циганочка», «Сербіяночка»; білорус. – «Лявоніха», «Крижачок» тощо. Цей пласт іншоетніч. інструм. культури слабо піддається стильовим трансформаціям і нерідко поводить себе доволі агресивно щодо автохтон. мелосу: охоплює значні територ. і соц. масиви, майже не змінюючи своєї питомої інтонац.-стильової основи. У найбільш «конфліктних» колізіях цього процесу виникають навіть специф. «компромісні» жанри, що паралельно функціонують в обох стильових сферах: це україномовні версії іншоетніч. жанрів (частушок, польок, чардашів тощо), де під незмінну чи дещо трансформовану напливову муз. основу підтекстовуються автохтонні імпровізовані словесні тексти. Вагомий вміст іншоетніч. ритмічно-інтонац. елементів виявляється також у танцях укр. інструм. традиції, особливо козачк.-коломийк. типу: польс. – на Лемківщині й Бойківщині, угор. і словац. – на Закарпатті, румун. – Гуцульщині, Покутті та, особливо, Буковині, рос. і білорус. – на решті етніч. тер. України. Якщо 1-у (астрофічну) групу жанрів укр. традиц. інструм. музики необхідно розглядати майже винятково з позиції автохтон. традиції, а 2-у (строфічну) – значно інтенсивніших іншоетніч. впливів на неї, то 3-ю – напливову – насамперед як явище запозичення, «вростання» з усіма позитив. (взаємозбагачення) й негатив. (нівельування, асиміляція, витіснення) наслідками її впливу на інтонац. мислення автохтон. середовища. Трансформац. зміни етніч. звукоідеалу традиц. Н. і. м. українців в умовах наджорсткого тиску процесів природ. згасання і штуч. адм.-репресив. нищення відбуваються як на рівні жанр.-стильової структури мелосу, так і в

площині тембр.-колористич. і, ширше, етноорганофоніч. (інструм.-виконав.) стилістики. Традиц. (сільс.) середовище виступає тут консервантом архаїч. автохтон. інтонац.-звук. ідеалу, а міське – акумулятором новіт. інтонацій і звучань, тобто чинником, що деконсервує автохтон. традиц. стиль Н. і. м. та, зрештою, руйнує його. На трансформації етніч. звукоідеалу Н. і. м. українців у сучас. умовах помітно позначаються інтонац., ладові, метроритмічні, темпово-агогічні та етноорганол. характеристики інструм. мелосу традиц. практик нац. меншин, що населяють різні регіони етніч. укр. земель: росіян (Слобожанщина, Стародубщина та Кубань), євреїв (Поділля, Полісся, Карпати), білорусів (Полісся, Волинь, Підляшся), поляків (Волинь, Підляшся, Надсяння, Опілля, Бойківщина, Лемківщина), румунів і циган (Закарпаття, Гуцульщина, Буковина, Бессарабія), угорців (Закарпаття), словаків (Закарпаття, Лемківщина) та ін.

Рекомендована література

1. R. Narasymczuk. Tańce huculskie. Lwów, 1939;
2. Грінченко М. Українська народна інструментальна музика // Грінченко М. Вибране. К., 1959;
3. S. Mierczyński. Muzyka Huculsczczyzny. Warszawa, 1965;
4. Інструментальна музика. К., 1972;
5. Квитка К. К изучению украинской народной инструментальной музыки // Квитка К. Избр. тр. Т. 2. Москва, 1973;
6. Хай М. Коломийка у весільному обряді бойків // НТЕ. 1984. № 3;
7. Горячева І. Жанрова класифікація традиційної інструментальної музики // Там само. 1985. № 3;
8. Украинские народные наигрыши. Москва, 1986;
9. Белявский Л. Инструментальная музыка – трансформация человеческих движений // Нар. муз. инструменты и инструм. музыка. Ч. 2. Москва, 1988;
10. Беларуская народная інструментальна музика: Фоназапісы, нотацыя, редагаванне і сістэматызацыя найгрышаў. Мінск, 1989;
11. Мацієвський І. Про жанровий поділ української народної інструментальної музики. Л., 1990;
12. Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського. К., 1995;
13. Банин А. Русская инструментальная музыка фольклорной традиции. Москва, 1997;
14. Яремко Б. Бойківська сопілкова музика. Л., 1998;
15. Жанрові угруповання української традиційної інструментальної музики. Л., 2000;
16. Хай М. Музика Бойківщини. К., 2002;
17. Його ж. Музично-інструментальна культура українців (фольклорна традиція). К.; Дрогобич, 2011;
18. Його ж. Українська інструментальна музика усної традиції. К.; Дрогобич, 2012;
19. Мацієвський І. Музичні інструменти гуцулів. В., 2012;

20. Грица С. Мелос української народної епіки. К., 2015;
21. Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору. Народна інструментальна музика Середньої Наддніпрянщини. Т. 2. К., 2019.

Бібліографічний опис:

Народна інструментальна музика / М. Й. Хай // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-71229>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).